

**Валевський Олексій Леонідович**  
**Valevskiy Oleksii,**

д-р держ. упр.,  
провідний науковий співробітник,  
Національний інститут стратегічних досліджень,  
ORCID ID 0000-0003-0403-0277

## **ДИНАМІКА ЦІННІСНИХ ЗМІН У ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

Шлях європейської інтеграції України пов'язаний передусім із завданнями імплементації права ЄС в українське законодавство, трансформацією політичної та економічної моделі, а також із формуванням нової ціннісної структури ідентичності громадян України.

У книзі «Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу» (2001 р.) А. Гальчинський зазначив, що «базову основу... перетворень становить європейський вибір України, її відданість загальнолюдським цінностям, принципам утвердження прав та свобод людини» [1, с. 3]. Пізніше, у 2021 р., він докладніше розкрив значущість ціннісної складової в євроінтеграційному поступі України, указуючи на те, що «євроінтеграційна стратегія України – це наш, український шлях стати самими собою, повернути собі власне «Я», відтворити свої духовні цінності, віру в самих себе, своє ідейно-моральне обличчя. Це, врешті-решт, – стратегія нашого самоутвердження, відтворення нашої цивілізаційної ідентичності» [2, с. 355]. А. Гальчинський також зауважив, що успішна євроінтеграція можлива як результат синтезу конкурентоспроможної економіки, консолідованого суспільства і дієздатної держави. Проте потрібно усвідомлювати, що «Україна за стандартами політичної та правової культури, за рівнем сприйняття цінностей, правового та громадянського суспільства відстає від Європи навіть більше, ніж у сфері економічних відносин» [2, с. 361].

*Отже, реалізація євроінтеграційного курсу має справу із завданням формування ціннісної складової українських громадян, що пов'язується з необхідністю опанування комплексу світоглядних цінностей, які формують феномен європейської ідентичності.*

Під європейською ідентичністю розуміється набір засадничих цінностей, що визначають політику європейської спільноти в економічній, соціальній, культурній та безпековій площинах. Поняття «європейська ідентичність» стає предметом політичного дискурсу в 1973 р., коли міністрами закордонних справ європейських країн – членів Європейського співтовариства була підписана Декларація європейської ідентичності, в якій стверджується, що європейські країни об'єднані спільними цінностями представницької демократії, поваги до прав людини, верховенства права та соціальної справедливості, яка є метою економічного прогресу. Зазначене в Декларації визначається як фундаментальні елементи європейської ідентичності. Вказується, що європейській ідентичності надає оригінальності та власний динамізм «різноманітність культур у рамках спільної Європейської цивілізації, прихильність до спільних цінностей та принципів, усвідомлення наявності певних спільних інтересів і рішучість брати участь у побудові Єдиної Європи». У Декларації також зазначається, що «європейська ідентичність розвиватиметься як функція динамічного будівництва об'єднаної Європи» [3].

Поняття «європейська ідентичність» присутнє у Преамбулі та ст. 2 Маастрихтського договору (1992 р.), яким був заснований Європейський Союз. Це поняття використовується в контексті реалізації спільної зовнішньої політики та політики безпеки, яка сприятиме ствердженню європейської ідентичності на міжнародній арені. У Договорі визначаються й цінності, на яких базується ЄС: принципи свободи, демократії, поваги до прав людини,

верховенства права, поваги до історії, культури та традиції народів, які утворюють Європейський Союз [4].

Програма інтеграції України до Європейського Союзу, що була схвалена у 2000 р., стала першою офіційною доктриною євроінтеграційного курсу України [5]. Відтоді українці пройшли непростий шлях набуття національної та громадянської ідентичності й усвідомлення змісту європейських цінностей.

За даними Центру Разумкова, поступово розвивається європоцентрична складова ідентичності українців: якщо у 2005 р. 36 % респондентів зазначили, що відчують себе європейцями, то у 2024 р. таких стало 49 %. Відповідно, кількість тих, хто не відчувається європейцем, з 2005 р. зменшилася з 58 % до 45 %. Тобто поняття «європейскість» стає притаманною у самоідентифікації відносно більшості українців. Одночасно тривають процеси зміцнення як національної, так і європоцентричної культурної ідентифікації. У 2006 р. 7 % респондентів зазначили, що відносять себе до загальноєвропейської культурної традиції, у 2024 р. цей показник становив 14 %. Відповідно, у 2006 р. 56 % респондентів відносили себе до української культурної традиції, у 2023 р. – 76 % [6].

Водночас процес європеїзації пов'язаний із неабиякими труднощами, позаяк в українському суспільстві залишається привабливість установок авторитаризму. Так, згідно з результатами опитування Центру Разумкова, у 2010 р. 22 % респондентів дотримувалися думки, що «за певних обставин авторитарний режим може бути кращим, ніж демократичний». У 2024 р. таких виявилось також немало – 15 % [6]. Дані, отримані Київським міжнародним інститутом соціології, підтверджують, що у громадській свідомості зберігається досить високий рівень прихильності до авторитарних політичних установок. Зокрема, 32 % (2024 р.) респондентів дотримуються думки, що «Україні сильний лідер важливіше, ніж демократична система» [7]. Також нікуди не зникли серйозні проблеми в напрямі подолання корупції. За даними Transparency International, у Індексі сприйняття корупції за 2023 р. Україна отримала 36 балів зі 100 можливих, посівши 104-те місце серед 180 країн. Завдяки впровадженню антикорупційної політики Україна у світовому рейтингу корупції поліпшила свої позиції на 3 бали порівняно з 2022 р. [8]. Проте, незважаючи на певне поліпшення ситуації, такий рівень корупції у країні, що воює, не може не викликати серйозної стурбованості.

Опитування громадської думки дають підстави стверджувати, що в суспільстві відбувається позитивна динаміка опанування українцями європейських цінностей, завдяки чому поступово зміцнюються маркери європейської ідентичності. Водночас немає підстав стверджувати, що українці у якусь мить усі одночасно стали носіями європейської ідентичності, позаяк наочні ментальні й соціально-економічні чинники (зростання бідності, втрати від війни, масова міграція та інші) нині цьому заважають.

Протидія війсьній російській агресії сприяла політичній консолідації суспільства, водночас вона створює неабиякі виклики у формуванні ідентичності українців, що пов'язані з травмами і втратами внаслідок російської агресії. Наразі громадська думка українського суспільства проходить етап осмислення змісту європейської ідентичності, попереду – серйозна гуманітарна і культурна робота щодо реалізації політики ідентичності, яка має бути спрямована на опанування європейських цінностей.

Перебіг російсько-української війни засвідчив, наскільки важливим є збереження та зміцнення національної ідентичності з огляду на опір зовнішній агресії. У цьому контексті доречно послатися на резолюцію ПАРЄ «Протидія стиранню культурної ідентичності під час війни та миру» (2024 р.), у якій, зокрема, зазначається, що Росія використовує «культурні чистки» як зброю з метою знищення культурної ідентичності, цінностей, історичної спадщини, літератури, традицій та мови. Цей документ визначає, що такі дії є війсьними злочинами та злочинами проти людяності, а також свідчать про геноцидний намір знищити українську націю або, принаймні, її частину шляхом знищення української ідентичності й культури. «Це частина кампанії геноциду, яку Російська Федерація проводить проти українського народу», – зазначається в резолюції [9].

Наміри російських агресорів здійснити горезвісну «денацифікацію» фактично означають, що однією із цілей війни є деструкція українських цінностей, які формують ідентичність. Стійка громадянська ідентичність багато в чому стала основою спротиву військовій агресії. У цьому контексті впровадження політики ідентичності необхідно розглядати як засіб гуманітарного захисту країни від зовнішньої агресії.

Нині перед політичним класом і науковою спільнотою України постало завдання формування політики ідентичності, яка б була змістовою частиною європейського курсу інтеграції України. Завдання цієї політики полягає в опануванні комплексу цінностей, які складають зміст європейської ідентичності. Необхідна злагоджена діяльність органів влади, навчальних і культурних закладів, наукових установ, інститутів громадянського суспільства, участі зарубіжних партнерів щодо реалізації політики опанування європейських цінностей як основи у реалізації економічної, соціальної та гуманітарної політик в Україні.

Не менш важливим завданням у сфері політики ідентичності є створення належної нормативно-правової бази, зокрема стратегічних документів гуманітарної політики, спрямованої на формування механізмів посилення європейської складової в структурі української ідентичності. Наразі стан нормативно-правової бази у цій сфері характеризується певною неоднорідністю. Ця ситуація потребує законодавчої роботи, спрямованої на створення розгалуженої правової бази політики ідентичності [10, с. 10–13].

Для формування ефективної політики ідентичності конче потрібна міждисциплінарна консолідація наукових досліджень з метою вивчення особливостей сучасної ідентичності українців. Очевидною є актуальність започаткування науково-дослідницьких програм, що стосуються проблематики формування ідентичності, зокрема слід приділити увагу аналізу зарубіжного досвіду (як позитивного, так і негативного) в країнах – членах ЄС. Також існує необхідність підготовки навчальних курсів з тематики європейської ідентичності.

#### **Список використаних джерел:**

1. Гальчинський А. С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу. Київ : Укр. пропілеї, 2001. 320 с.
2. Гальчинський А. С. Кучма – президент. Десять років системних перетворень. 2-ге вид. Київ : Либідь, 2021. 430 с.
3. Document on the European Identity published by the Nine Foreign Ministers (Copenhagen, 14 December 1973). URL: [http://aei.pitt.edu/4545/1/epc\\_identity\\_doc.pdf](http://aei.pitt.edu/4545/1/epc_identity_doc.pdf)
4. Treaty on European Union. *Official Journal*. 1992. July. P. 191, 29. URL: <https://web.archive.org/web/20090201191729/http://eurlex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html#0001000001>
5. Програма інтеграції України до Європейського Союзу: Схвалено Указом Президента України від 14.09.2000 № 1072/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00#Text>
6. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.). Центр Разумкова, 21 серпня 2023 р. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>
7. Наскільки українці вважають Україну демократичною країною і пріоритетність демократичної системи. Київський міжнародний інститут соціології (10.05.2024). URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1406&page=5>
8. Transparency International Corruption Perception Index. 2023. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>
9. Countering the erasure of cultural identity in war and peace. Resolution 2558. 2024 Parliamentary Assembly. URL: <https://pace.coe.int/en/files/33685/html>
10. Аналіз основних тенденцій у сфері колективних ідентичностей українського суспільства: виклики національній безпеці : аналіт. доп. / [Потапенко В., Тищенко Ю., Каплан Ю., Степико М., Валевський О. та ін.]; за ред. В. Потапенка, Ю. Каплан. Київ : НІСД, 2024. 68 с.